

کارکرد فناوری و رسانه در راهبرد گروه‌های تروریستی حاضر در خاورمیانه

فاطمه پاک‌زاد، زهرا پاک‌زاد^۲

چکیده

تروریسم مفهومی کهن در ادبیات سیاسی محسوب می‌شود. این مفهوم گرچه قدمت طولانی دارد اما در دهه اول قرن بیست و یکم اهمیت جهانی یافت. با وقوع حادثه تروریستی در سال ۲۰۰۱ عده‌ای از تروریست‌های وابسته به گروه القاعده حادثه تاریخی ۱۱ سپتامبر را رقم زدند. از این زمان به بعد تروریسم با مذهب پیوند عمیقی یافت و گروه‌های اسلامی، از سوی افکار عمومی جهانی که عمدتاً از رسانه‌های غربی سیراب می‌شدند، بعنوان تروریست شناخته شدند، رسانه‌های غربی با سوء استفاده از این موضوع اسلام را بطور کلی متهم به ترویج آموزه‌های تروریستی نمودند. امروزه با گسترش فرایند جهانی شدن و توسعه رسانه‌ها و ارتباطات، بعنوان یکی از ابزارهای بسیار مهم در گستره سیاست است. در این میان امکانات رسانه‌ای جدید (اینترنت و فضای مجازی) تأثیرگذاری بر افکار عمومی را که تاکنون فقط در انحصار دولت‌ها بوده است، برای افراد و گروه‌های دیگر نیز ممکن کرده است. هدف این مقاله، پاسخ به این پرسش است که، اینترنت و رسانه‌های مجازی چه تأثیری بر گسترش افکار عمومی و جذب گروه‌های تروریستی داشته است؟ با این فرضیه، گروه‌های تروریستی پیش از داعش نیز برای دستیابی به هدف‌های خود از شبکه‌های ارتباطی استفاده کرده‌اند، برخلاف گروه‌های پیشین، داعش به خوبی توانسته است از امکانات رسانه‌ای موجود، برای دستیابی به هدف‌های خویش بهره برد. در مقاله حاضر تلاش شده است ضمن بررسی مباحث نظری کارکرد رسانه در عصر اطلاعات و پیوند آن با سیاست، پدیده تروریست و بهره‌گیری از شگردهای گوناگون رسانه‌ای برای پیشبرد هدف‌های خود در منطقه خاورمیانه تبیین کند. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی انجام شده است.

واژگان کلیدی: رسانه، افکار عمومی، تروریسم، خاورمیانه، اسلام

^۱ کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل، دانشگاه گیلان

^۲ کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل، دانشگاه گیلان Zahra_pakzad@yahoo.com

مقدمه

استفاده فرآینده رسانه‌های نوین سبب شده است اطلاعات و مسائل سیاسی، اساساً در نهاد و حوزه رسانه‌ها نمایان شوند، بگونه‌ای که گاه احساس می‌شود بیرون از دنیای رسانه‌ها فقط حاشیه‌هایی از سیاست را می‌توان یافت، اما نکته مهم این است که در چنین وضعیتی، تولیدات رسانه‌ها را خود آنها مشخص نمی‌کنند، بلکه یک فرآیند اجتماعی-سیاسی باز و غیرقطعی وجود دارد که منطق سیاست را در چهارچوب رسانه‌های الکترونیک بازنمایی می‌کند؛ هرچند رسانه‌ها نیز اغلب، به دلیل وجود پیچیدگی‌های سیاسی، باید مانند سیاست، تغییر چهره دهند تا هماهنگی لازم میان این دو نهاد برقرار شود. فناوری اطلاعات بطور اعم و گسترش اینترنت بطور اخص، به طرز معناداری یکی از ویژگی‌های رایج جهانی شدن، شده‌اند. این ویژگی رایج بر جوامع و کشورهای جهان تأثیر عمده‌ای گذاشته است؛ از همین رو، جهانی شدن امنیت با گسترش تهدیدها در دنیای سایبر و دغدغه مشترک کشورها درباره این تهدیدها معنا و مفهوم جدیدی یافته است. خاورمیانه یکی از بی‌ثبات‌ترین دوره‌های خود را تجربه می‌کند، یعنی دوره بی‌ثباتی که بخش اعظم آن محصول فعالیت گروه‌های تروریستی در منطقه است. در این میان، جنگ‌های داخلی و خلأ قدرت در منطقه، سیاست‌های قدرت‌های بزرگ مانند ایالات متحده آمریکا، روسیه و اتحادیه اروپا و همچنین رقابت قدرت‌های منطقه‌ای مانند ایران و عربستان فضا را برای فعالیت گروه‌های تروریستی مهیاتر از قبل کرده است. ظهور پدیده‌ای به نام داعش و شبکه‌ای شدن فعالیت گروه‌های افراطی تروریستی در منطقه به ویژه در سوریه، عراق، یمن و افغانستان، وخیم‌تر شدن اوضاع امنیتی در منطقه خاورمیانه را نشان می‌دهد و نمادی از شکست سیاست قدرت‌های بزرگ و قدرت‌های منطقه‌ای در مقابله با تروریسم است. هدف این مقاله، پاسخ به این پرسش است که برای داعش و سایر گروه‌های تکفیری تروریستی در عراق و سوریه و سایر کشورهای خاورمیانه که در حال فعالیت هستند، اینترنت و رسانه‌های مجازی چه تأثیری بر گسترش افکار عمومی و جذب گروه‌های تروریستی داشته است؟ با این فرضیه، گروه‌های تروریستی پیش از داعش نیز برای دستیابی به هدف‌های خود از شبکه‌های ارتباطی استفاده کرده‌اند، برخلاف گروه‌های پیشین، داعش به خوبی توانسته است از امکانات رسانه‌ای موجود، برای دستیابی به هدف‌های خویش بهره برد.

۱- تعریف و چیستی تروریسم

تروریسم پدیده تازه‌ای نیست، شاید بتوان قدمت آن را به آغاز حیات بشر رسانید. یک مشکل مهم در زمینه تروریسم، نبود تعریفی واحد از آن است که مورد پذیرش همگان باشد. تروریسم پدیده‌ای پیچیده و متنوع است و نمی‌توان علل و ریشه‌های آن را در یک حوزه بخصوص مورد توجه قرار داد. در فرهنگ‌ها و دانشنامه‌های

بین‌المللی تعاریف مختلفی از تروریسم ارائه شده‌است که دارای شباهت‌های زیادی با هم می‌باشد. تاکنون هیچ تعریف رسمی و سیاسی و یا جهانی پذیرفته شده از تروریسم ارائه نشده‌است (مطلبی و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۲۱).

۱-۱- تروریسم در لغت

تروریسم از جمله واژگانی است که ریشه در فرهنگ غرب دارد و از اینرو، در کتب قدیم اهل لغت، به چنین واژه‌ای برخورد نمی‌کنیم. اما برخی از لغت‌دانان معاصر این لغت را در فرهنگ خود جای داده‌اند. از جمله دهخدا در لغت‌نامه خود، در تعریف ترور می‌نویسد: «ترور مأخوذ از و به معنای قتل سیاسی به وسیله اسلحه در فارسی متداول شده است و تا زمان معاصر إهراق را به جای ترور بکار می‌برند و این کلمه در فرانسه به معنای وحشت و خوف آمده و حکومت ترور هم اصول حکومت انقلابی است که پس از سقوط ژیروندن‌ها (از ۳۱ مه ۱۹۷۳ تا ۱۹۷۴م) در فرانسه مستقر گردید و اعدام‌های سیاسی فراوانی را متضمن بود (marifat.nashriyat.ir).

به نوشته دایره‌المعارف فرانسوی مشهور لاروس، تروریسم در لغت به معنای ترساندن، ایجاد ترس و وحشت در مردم و حکومت، ارباب و تهدید است. واژه ترور برگرفته از ریشه لاتین بوده که به معنای نظام یا رژیم وحشت است. کلید واژه ترور هم اینگونه تعریف شده است: ایجاد هراس در توده مردم یا گروهی از مردم به منظور درهم شکستن مقاومت‌شان؛ برقراری نظام یا فرایند سیاسی برپایه این ترس، از طریق بکارگیری اقدامات حاد و خشونت‌بار (شاه‌علی و موحدیان، ۱۳۹۱: ۲۷).

در دانشنامه بریتانیکا، تروریسم «کاربرد نظام‌مند ارباب یا خشونت پیش‌بینی‌ناپذیر بر ضد حکومت‌ها، مردمان یا افراد برای دستیابی به یک هدف سیاسی» دانسته شده است. براساس ماده یک «کنوانسیون سازمان کنفرانس اسلامی برای مقابله با تروریسم» نیز تروریسم به هر اقدام خشونت‌آمیز یا تهدید به آن گفته می‌شود که صرف‌نظر از مقاصد مرتکبین آن به منظور ارباب یا تهدید آنان صورت می‌گیرد و موجب به خطر افتادن جان یا امنیت آنان یا آسیب رساندن به محیط زیست یا به یکی از تأسیسات یا اموال خصوصی یا عمومی شود (علی‌بابایی، ۱۳۸۴: ۱۸۸).

یکی از جامع‌ترین تعاریف دانشگاهی از مفهوم تروریسم که در منابع مختلف بطور مکرر بیان شده، تعریف آلکس پ. اشمید است. اشمید که از همکاری بیش از پنجاه محقق و صاحب‌نظر به منظور پالایش و دقیق‌تر کردن تعریف خود بهره برده است، نتیجه می‌گیرد که: تروریسم شیوه اقدامات تکراری به منظور ایجاد دلهره و رعب و وحشت است که به دلایل سلیقه‌ورزی، جنایی و یا سیاسی توسط گروه‌های مختلف بکار گرفته

می‌شود. البته تعریف اشمیت به همین جا ختم نمی‌شود و در ادامه بین نوع اهداف موردنظر، تأثیر موردنظر، تصادفی یا انتخابی بودن عمل و ... تفکیک قائل می‌شود (Schmid, 1993: 8).

۱-۲- تروریسم در اصطلاح

اختلافات فراوان در ارائه تعریفی جامع از تروریسم، بگونه‌ای است که گویا هر یک از مطرح‌کنندگان این تعاریف از پدیده متفاوت و مستقلی سخن می‌گویند. برخی از نویسندگان این عرصه، تعاریف گوناگونی از تروریسم ارائه داده‌اند، اما جمع‌بندی این تعاریف را مشکل دانسته، عمدتاً از خود تعریف دیگری ذکر کرده‌اند. در اینجا لازم می‌نماید به برخی از تعاریف موجود، که هر یک نکته خاصی را موردنظر داشته‌اند، اشاره شود تا بتوان براساس این تعاریف، به نقاط اشتراک و افتراق آنها پی برد:

- برخی بر این اعتقادند که تروریسم یک ایدئولوژی نیست، بلکه یک فعالیت و عمل است؛ بدین معنا که تروریسم عملی است که مجموعه متنوعی از گروه‌ها و سازمان‌ها ممکن است همواره و یا در بخشی از زمان، با آن درگیر شوند و مرتکب اعمال تروریستی گردند. گاهی این عمل موقتی است، ولی گاهی استمرار می‌یابد، هرچند ممکن است اشکال متفاوتی به خود بگیرد. بنابراین، تروریسم یک رفتار خشونت‌آمیز سیاسی است.

- تروریسم عبارت است از: فعالیت‌های بازیگران دولتی یا غیردولتی که تلاش می‌کنند با استفاده از فنون خشونت‌آمیز، به اهداف سیاسی خود دست یابند.

۵۴

- براساس تعریفی که از تروریست در المعجم‌الوسیط ارائه شده، آنان کسانی هستند که راه خشونت را برای تحقق اهداف سیاسی‌شان می‌پیمایند.

- تروریسم عبارت است از: بهره‌برداری سیاسی از خشونت بعنوان ابزاری برای تحت فشار قرار دادن یک حکومت و یا جامعه به منظور پذیرش یک تغییر سیاسی یا اجتماعی اساسی.

- دیکشنری علوم سیاسی دو تعریف از تروریسم ارائه داده است. براساس یک تعریف، «تروریسم پدیده‌ای است که در آن فعالیت‌های شدید خشونت‌آمیز همچون قتل عمدی، بمباران، و پرتاب کردن از ساختمان توسط فرد یا گروهی به اجرا در می‌آید که ادعا می‌کنند چنین اعمالی را به منظور بهبود وضعیت سیاسی انجام می‌دهند». براساس تعریف دیگر، «تروریسم عبارت است از: دنبال کردن هدف سیاسی از طریق ابزارهای خشونت‌آمیز و تهدید».

- نوام چامسکی در تعریف تروریسم می‌نویسد: «تروریسم کاربرد ابزار زورگویانه برای هدف قرار دادن مردم غیرنظامی در تلاش برای دستیابی به اهداف سیاسی، مذهبی یا مانند آن است».

- برخی که حوزه بحث آنان حقوق داخلی است، از تروریسم چنین تعریفی ارائه داده‌اند: «کارهای جنایی ضد کشور به منظور ایجاد هراس در اشخاص یا اصناف و طبقات معین و یا همه مردم کشور».

- از نظر برخی دیگر، تروریسم به مفهوم آدم‌کشی و تهدید و ایجاد خوف و وحشت در میان مردم برای نیل به هدف‌های سیاسی و یا برانداختن حکومت و در دست گرفتن زمام امور دولت یا تفویض آن به گروه دیگری است که موردنظر باشد.

- در تعریف دیگری از تروریسم آمده است: «تروریسم اعتقاد به مجاز بودن بکارگیری غیرمشروع ابزارهای خشونت‌آمیز به قصد ایجاد رعب و وحشت در جهت رسیدن به اهداف سیاسی یا دینی است» (marifat.nashriyat.ir).

باتوجه به این تعاریف می‌توان تروریسم را بطور خلاصه اینگونه تعریف کرد: بکارگیری خشونت و استفاده از زور علیه اشخاص، دولت‌ها یا گروه‌ها برای دستیابی به اهداف سیاسی یا اجتماعی.

تروریسم در دهه‌های اخیر تنوع بسیار زیادی پیدا کرده و دانشمندان علوم اجتماعی انواع مختلفی از آن را احصا و تعریف کرده‌اند. تروریسم عبارت است از: «فعالیت‌های عاملان دولتی یا غیردولتی که در کوشش‌هایشان برای دستیابی به اهداف سیاسی، از روش‌ها و وسایل خشونت‌آمیز استفاده می‌کنند». شیوه‌های بکار برده شده از طرف تروریست‌ها عبارتند از: هواپیماربایی، گروگان‌گیری، خرابکاری، بمب‌گذاری، بانک‌زنی، آدم‌ربایی سیاسی و آدم‌کشی.

در مورد تعریف تروریسم دولتی بحث‌هایی شده، درباره تروریسم دولتی نظر یکسانی وجود ندارد و تعاریف ۵۵ مختلفی در این زمینه ارائه شده است. استفاده فراگیر از این اصطلاح از اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی و از سوی مسئولان وزارت امور خارجه آمریکا و سخنگویان کاخ سفید رواج پیدا کرد تا تروریسم صرفاً اقدامات خشونت‌آمیزی توصیف شود که توسط تعدادی از دولت‌های مغضوب از نظر آمریکا مانند لیبی، کره شمالی، ایران، سوریه و شوروی سابق، سازماندهی، پشتیبانی و اجرا می‌شوند. منظور این مسئولان دولتی از کاربرد اصطلاح تروریسم دولتی عبارت بود از: «اعمال خشونت برنامه‌ریزی شده و دارای انگیزه سیاسی به وسیله کارگزاران پنهان دولت بر ضد هدف‌های غیر رزمی» (دردریان، ۱۳۸۲: ۹۱).

در تعریفی دیگر، تروریسم دولتی اصطلاحاً برای توصیف دخالت دولت در امور داخلی یا خارجی دولتی دیگر بکار می‌رود که از طریق اجرای عملیات تروریستی یا مشارکت در آن، حمایت از عملیات نظامی برای زوال، تضعیف یا براندازی دولتی خاص یا کل دستگاه حاکمه یک کشور انجام می‌شود. از جمله دیگر مصداق‌های تروریسم دولتی علاوه بر آنچه در بالا ذکر شد می‌توان به کمک‌های مادی و معنوی به گروه‌های مخالف و مشارکت در عملیاتی همچون بمب‌گذاری، مین‌گذاری بنادر و سواحل، آدم‌ربایی، هواپیمادزدی و ترور مقامات عالی مملکتی اشاره کرد (شاه‌علی و موحدیان، پیشین: ۲۹).

۲- تروریسم مجازی و تروریسم مجازی دولتی

تروریسم مجازی که با پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات شکل گرفت، متشکل از دو واژه تروریسم و فضای مجازی است و تعاریف مختلفی که از آن ارائه شده نیز برگرفته از تعاریف واژه تروریسم است. کالین باری اولین فردی بود که در دهه ۱۹۸۰ میلادی اصطلاح تروریسم مجازی را بکار برد و تعریفی برای آن ارائه کرد. براساس تعریف وی تروریسم مجازی به حمله یا حملاتی اطلاق می‌شود که با برنامه‌ریزی قبلی و با اغراض سیاسی، توسط گروه‌های ضددولتی خارجی یا مأموران مخفی خارجی، یا اشخاص حقیقی، علیه سامانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی، سامانه‌های رایانه‌ای، برنامه‌های رایانه‌ای و داده‌ها انجام می‌شود که نتیجه عملی آن، وقوع اقدامات خشونت‌آمیز و هدف نهایی و از پیش تعیین شده آن، ایجاد ترس و ناامنی در میان مردم عادی است. براساس این تعریف، ابزار اجرای حملات تروریستی مجازی به جای سلاح‌های گرم، مواد منفجره و ارسال کمک‌های مادی و معنوی، رایانه‌ها و سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای رایانه‌ای خواهند بود (همان، ۳۰).

ویژگی‌های تروریسم مجازی و تروریسم مجازی دولتی

موارد زیر را، می‌توان در مجموع ویژگی‌های متمایز کننده تروریسم مجازی و تروریسم مجازی دولتی در مقایسه با تروریسم و تروریسم دولتی سنتی (از دیدگاه تروریست‌ها و حامیان آنها) ذکر کرد:

۵۶ - هدف قراردادن عده بیشتری از شهروندان: در حالیکه با اجرای عملیات تروریستی به شیوه سنتی از طریق بمب‌گذاری، هواپیماربایی، گروگان‌گیری، قتل و ... عده محدودی دچار آسیب می‌شوند، با استفاده از شیوه‌های تروریستی مجازی می‌توان تمامی مردم یک شهر یا حتی یک یا چند کشور را دچار مشکل کرد و دامنه آسیب‌پذیری عمومی بسیار گسترده‌تر از قبل خواهد بود (Baldi & others, 2003: 18).

- عدم محدودیت جغرافیایی: با توجه به آنکه تروریست‌های سنتی محدود به محل جغرافیایی استقرار خود هستند و ابزار مورد استفاده آنها نیز از قدرت تخریب از قبل مشخصی برخوردار است، آنها قادر نخواهند بود به اندازه تروریست‌های مجازی خسارت و خرابی به بار آورند. تروریست‌های مجازی به جای استفاده از اسلحه و بمب و موشک با بکارگیری نرم‌افزارهای مخرب رایانه‌ای و حملات اینترنتی کل شبکه رایانه‌ای و رایانه‌های مورد استفاده برای مدیریت تأسیسات زیربنایی و همین‌طور رایانه‌های حاوی اطلاعات حساس در شرکت‌های خصوصی، ادارات دولتی و منازل را آلوده می‌کنند و با توجه به ماهیت درهم تنیده شبکه‌های رایانه‌ای نرم-افزارهای مخرب به سرعت از رایانه‌ای به رایانه دیگر منتقل شده و در یک پهنه وسیع جغرافیایی که محدود به هیچ مرزی نیست، گسترش می‌یابند (شاه‌علی و موحدیان، پیشین: ۳۳).

- سهولت پنهان کردن هویت: با توجه به آنکه تروریست‌های سنتی برای انجام اقدامات خرابکارانه خود مجبور به حضور فیزیکی در اماکن موردنظر و فعالیت‌های محسوس جسمانی هستند، شناسایی آنها با دشواری

کمتری صورت می‌پذیرد. اما تروریست‌های مجازی بدون نیاز به بمب و موشک و اسلحه معمولاً با استفاده از دانش و اطلاعات فنی خود و از طریق رایانه‌ها و با بهره‌گیری از فنون مهندسی دست به تخریب می‌زنند و برای همین می‌توانند به راحتی خود را یک کاربر عادی اینترنت معرفی کرده و بدون ایجاد حساسیت در میان شهروندان حملات خود را از طریق رایانه‌ها انجام دهند.

- امکان همکاری بین‌المللی گسترده‌تر: تروریست‌های سنتی به علت ضرورت همکاری با یکدیگر در فضای واقعی کم و بیش از یکدیگر شناخت دارند و حداقل عده‌ای از آنها از ویژگی‌های شخصیتی، ظاهری و ... دیگر همکاران‌شان مطلع هستند. این شناخت نسبی موجب می‌شود تا در صورت دستگیری یک یا چند نفر از این تروریست‌ها بتوان از طریق آنها، دیگر تروریست‌ها را شناسایی و برای دستگیری آنها اقدام کرد. نگرانی از همین مسئله موجب می‌شود تروریست‌های سنتی حتی در صورت تمایل به گسترش فعالیت و عضوگیری گسترده‌تر با مشکلات فراوانی مواجه بوده و نتوانند این کار را به سرعت و سهولت انجام دهند. اما تروریست‌های مجازی به علت نگرانی‌های کمتری که در این زمینه دارند به همکاری‌های گسترده بین‌المللی و عضوگیری از میان بهترین خبرگان و متخصصان علاقه دارند. این افراد بدون آنکه نیازمند به کسب اطلاع از هویت یکدیگر و حتی تماس و مکالمه حضوری باشند، به سادگی می‌توانند از طریق اینترنت و ابزاری مانند پست الکترونیکی، نرم‌افزارهای چت و گفتگو، خدمات تلفن اینترنتی و ... بطور مستعار و ناشناس با یکدیگر در تماس بوده و برای انجام اقدامات خرابکارانه برنامه‌ریزی کنند (همان، ۳۳).

- گسترش دامنه اقدامات تروریستی به زیرساخت‌ها و موسسات بانکی، مالی، اقتصادی و خدماتی: تروریست‌های سنتی عمدتاً اهداف سیاسی یا اهدافی را هدف قرار می‌دهند که حمله به آنها پیامدهای قابل توجه سیاسی به همراه داشته باشد. آنها همچنین سعی می‌کنند نخبگان و نهادهای سیاسی را هدف حملات خود قرار داده یا با بمب‌گذاری، گروگان‌گیری و روش‌های مشابه این نخبگان را وادار به پذیرش خواسته‌های خود کنند. اما با توجه به توانمندی و امکانات وسیعی که در دسترس تروریست‌های مجازی قرار دارد، آنها دامنه فعالیت‌های خود را به اهداف سیاسی محدود نکرده و زیرساخت‌های عمومی مانند حمل‌ونقل، انرژی، شبکه‌های مالی و بانکی، سرویس‌های ارائه خدمات شهری وابسته به شهرداری‌ها، دولت‌ها و ... را هدف قرار می‌دهند. با توجه به تبعات گسترده اختلال در این خدمات و شبکه‌ها که نارضایتی گسترده عمومی را به دنبال می‌آورد، تروریست‌های مجازی از اهرم‌های فشار قدرتمندی برای وادار کردن حاکمان سیاسی به پیروی از خواسته‌هایشان برخوردار خواهند بود (همان).

- هزینه‌های کمتر: تروریست‌های سنتی برای انجام فعالیت‌های تخریبی و خرابکاری در مقیاس جغرافیایی محدود نیازمند صرف هزینه‌های کلان برای خرید تسلیحات و انتقال آنها، برنامه‌ریزی مخفیانه برای جابجایی

اسلحه و بمب، اختصاص بودجه برای آموزش نیروها و هماهنگ کردن آنها و همینطور یافتن راه‌هایی برای اسکان و تخلیه سریع محل اجرای عملیات تروریستی هستند، اما تروریست‌های مجازی نیازمند صرف هیچ یک از این هزینه‌ها نیستند و فقط با استفاده از یک رایانه متصل به اینترنت می‌توانند خسارات گسترده‌ای به بار آورده و حمل‌ونقل عمومی، شبکه‌های انتقال آب و برق، خدمات الکترونیک، مالی و بانکی و ... را مختل کرده و اطلاعات حساس شرکت‌های خصوصی و سازمان‌های دولتی را به سرقت ببرند (همان).

از آنچه گذشت، می‌توان تعریف تروریسم در روابط بین‌الملل را چنین ترسیم کرد: «ایجاد خوف و وحشت به شیوه‌های غیرقانونی و غیرقابل پیش‌بینی به منظور تأثیرگذاری بر قدرت سیاسی». البته علیرغم ارائه چنین تعریفی، اعتقاد بر این است که این تعریف نمی‌تواند مصادیق را بطور مشخص، از همدیگر متمایز سازد و این امر همچنان بر بحث تروریسم مشکل می‌نماید. بنابراین تعریف، مولفه‌های مهم تروریسم عبارتند از:

- ایجاد خوف و وحشت؛
- قابل پیش‌بینی نبودن؛
- قانونی نبودن؛
- دارا بودن هدف سیاسی.

۳- تروریسم از دیدگاه اسلام

پس از آنکه تعریفی از تروریسم ارائه گردید و نیز تعریف غربیان از آن منقح گردید، نوبت به این بحث می‌رسد که آیا در اسلام، چنین تعریفی از تروریسم وجود دارد یا خیر؟ و آیا اسلام هم تدبیری برای مبارزه با تروریسم اندیشیده است؟ بدون تردید، اصطلاح تروریسم از اصطلاحات جدیدی است که در زمان صدر اسلام، سخنی از آن در میان نبوده است، اما تعبیراتی را در آیات، روایات و عبارات فقها می‌توان یافت حاکی از آنکه اسلام برای این بخش از زندگی انسان‌ها نیز تدابیری اندیشیده است و عباراتی در متون دینی اسلامی وجود دارد که مفهومی برابر و یا نزدیک به مفهوم تروریسم دارد. در این قسمت، این مفاهیم مورد اشاره قرار می‌گیرد تا روزه‌ای به سمت مباحث مفصل‌تر برای محققان بگشاید (marifat.nashriyat.ir). تازه‌ترین تحولات گروه‌های تکفیری تروریستی به رویدادهای موسوم به خیزش عربی باز می‌گردد که نمونه‌های بارز آن در غالب دولت اسلامی عراق یا دولت خلافت اسلامی معروف به داعش در عراق و جبهه النصره در سوریه نمود یافته‌اند.

۳-۱- دولت اسلامی عراق و شام (داعش)

این گروه همانطور که از نامشان پیدا است، در عراق فعال است. گروه "دولت اسلامی در عراق" در ۱۵ اکتبر ۲۰۰۶ و پس از نشست شماری از گروه‌های مسلح در عراق شکل گرفت. در این نشست "ابوعمر البغدادی"

بعنوان رهبر آن تعیین شد. این گروه از زمان تشکیل در سال ۲۰۰۶ عملیات و حملات تروریستی بسیار را در عراق برعهده گرفت. پس از کشته شدن "ابوعمر البغدادی"، "ابوبکر البغدادی" بعنوان جایگزین وی معرفی شد. با روی کار آمدن ابوبکر البغدادی، دامنه عملیات و حملات این گروه تروریستی وسعت گرفت و همزمان با آغاز بحران در سوریه، عناصر این گروه در سوریه نیز فعال شدند. این گروه به تازگی نام خود را از دولت اسلامی عراق و شام (در اتحاد با جبهه النصره) به دولت خلافت اسلامی تغییر و رهبر خود ابوبکر بغدادی را بعنوان خلیفه مسلمانان جهان معرفی کرد (خبرگزاری بصیر، ۱۳۹۳). پیش از حملات گسترده گروه داعش در ماه ژوئن ۲۰۱۴ آنها تنها در مناطقی از استان‌های عراق به ویژه استان الانبار حضور داشتند و از آنجا عملیات تروریستی در کل عراق را پوشش می‌دادند. براساس گزارش‌ها و آمار منتشر شده، داعش در نیمه دوم سال ۲۰۱۳ نزدیک به ۱۴۰۰ خانه را در عراق منفجر و ویران کرد. طی این حملات ۱۹۹۶ نفر کشته و ۳۰۲۱ نفر زخمی شدند. اما عناصر داعش در ماه ژوئن ۲۰۱۴ در اقدامی بی‌سابقه به موصل مرکز استان نینوا یورش برده و ظرف چند ساعت این شهر را تصرف کردند. آنان هم اکنون همچنین شهرهای مختلفی از استان‌های همجوار نینوا را نیز در اشغال دارند (مطلبی و خان‌محمدی، ۱۳۹۴: ۴۷-۴۶).

۳-۲- جبهه النصره لأهل الشام

۵۹

این گروه که یکی از نیروهای شورشی در سوریه به شمار می‌رود، در حین جنگ داخلی سوریه در ۲۳ ژانویه ۲۰۱۱ تأسیس شد. ارتش سوریه با این گروه به مقابله پرداخت و آمریکا در دسامبر ۲۰۱۲ این گروه را یک سازمان تروریستی اعلام کرد. ابومحمد الجولانی رهبر این جماعت است. جبهه یاری اهل شام در اطلاعیه‌های خود تأکید کرده که تا جای ممکن از هدف قرار دادن غیرنظامیان در حملات خود دوری می‌کند و حملات خود را واکنشی در قبال اعمال وحشیانه نیروهای حکومتی معرفی می‌کند، اما آنچه در عمل شاهد آن بوده‌ایم، کشتار مردم و ذبح کودکان و تجاوز به زنان و سر بردن شیعیان و علوی‌ها بوده است. نخستین اطلاعیه این گروه مسلح را موسسه‌ای موسوم به موسسه تبلیغاتی و اطلاعاتی مناره سپید (المنارة البيضاء) صادر کرد که در شرق دمشق، پایتخت سوریه فعالیت می‌کند. این اطلاعیه در واقع نوار صوتی کسی بود با نام مستعار ابومحمد الجولانی مشهور به "الفاتح" که فرمانروای جبهه یاری اهل شام خوانده می‌شود و در آن، وعده جهاد علیه نظام سوریه را داده و خود را نماینده جهادی‌ها در سرزمین شام معرفی کرده است. جبهه النصره، عامل بسیاری از ترورها در مساجد بوده است و حتی علمای اهل سنت نیز از جوخه‌های ترور آنها در امان نمانده‌اند. یکی از مشهورترین ترورها بر ضد یک عالم بزرگ سنی مذهب در دمشق انجام گرفته بود. ترور علامه محمد سعید البوطی در مسجد الایمان دمشق، منجر به دستگیری همه عاملان ترور شد. جبهه النصره، یکی از بیرحم‌ترین گروه‌های تروریستی در دوران معاصر به شمار می‌آید که حتی به کودکان نیز رحم نمی‌کند. در

شناسنامه جنایات این گروه وابسته به القاعده، کشتار اسیران نظامی فراوان به چشم می‌خورد. این گروه تروریستی، حتی به غیرنظامیان نیز رحم نمی‌کند. کشتن کودک خردسال پیش چشمان مادر و شکنجه روحی و جسمی یک زن و شوهر شیعه سوری و هزاران جنایت وحشیانه دیگر با غیرنظامیان از اقدامات این گروه بوده است. در نهایت باید گفت که صرف‌نظر از اینکه جبهه شام با القاعده در ارتباط است یا خیر، این جبهه را باید جبهه‌ای تروریستی قلمداد کرد که مهمترین هدف‌اش، از پیش‌رو برداشتن نیروهای امنیتی و نظامی سوریه و هواداران نظام بشار اسد است.

هرچند ابوبکر البغدادی بعدها در پیامی صوتی ادغام "جبهه النصره" و "دولت اسلامی در عراق" را اعلام کرد تا بدین ترتیب گروه "دولت اسلامی در عراق و شام" شکل بگیرد، اما بعدها با اختلافات درونی اتحاد این دو گروه تروریستی از بین رفت و جبهه النصره تحت عنوان گروه‌های میانه‌رو از حمایت آشکار برخی کشورهای عربی و غربی برخوردار شد. در نهایت باید گفت که گروه‌های تروریستی تکفیری نظیر داعش هرچند در ابتدا تنها خاورمیانه را منطقه نامنی و جولان خود قرار دادند، اما اقدامات بعدی آنها در کشورهای غربی نشان داد که نمی‌توان از اقدامات آنها در هیچ جایی از جهان نفس راحت کشید. چرا که جهانی شدن به عملیات تروریستی بین‌المللی سرعت بخشیده است. پیشرفت‌های فناوری به قدرت تحرک تروریست‌ها کمک می‌کند و ارتباط آنها با یکدیگر را هم در داخل و هم در خارج بسیار آسان می‌کند. بگونه‌ای که هم اکنون گروه‌های تکفیری تروریستی را می‌توان مهمترین تهدید صلح و امنیت بین‌المللی تلقی کرد (همان، ۴۸-۴۹).

۴- کارکرد رسانه‌ها در عصر ارتباطات

امروزه با کوچک و پیچیده‌تر شدن جهان در پی رشد روزافزون وسایل ارتباط جمعی مانند اینترنت، ماهواره و فراگیر شدن تلفن‌های ثابت و همراه، معادلات گذشته و تنظیم روابط کشورها و نیز شکل‌گیری و بیان عقاید شهروندان تا حدود زیادی به هم خورده و جای خود را به معادلات جدید داده است (منظور از رسانه‌ها در این پژوهش، تلویزیون، رادیو، روزنامه و شبنامه، مجله‌ها و نیز وبلاگ‌های اینترنتی با شبکه‌های اجتماعی گسترده در آن مانند فیسبوک، توئیتر، یوتیوب؛ فرندفید^۱ یک خبرخوان بی‌درنگ که به روز شدن‌ها را از شبکه‌های اجتماعی، رسانه‌های اجتماعی و ... و هر نوع وبگاهی که از آراس‌اس^۲ پشتیبانی می‌کند، یکسان‌سازی و در یکجا جمع می‌کند)، پادپخش‌ها^۳ (فایل‌های صوتی و تصویری منتشر شده در اینترنت، تلفن ثابت و همراه و امکانات گسترده آنهاست). پیچیده‌تر شدن فناوری ارتباطی و قدرت گسترش پوشش‌دهی

¹ Youtube

² FriendFeed

³ Rss

⁴ Podcast

آنها در سراسر جهان، تأثیرگذاری بر توده‌ها را افزایش داده است؛ هرچند می‌توان گفت رسانه‌ها از رهگذر نمادسازی، جامعه‌پذیری و الگوسازی رفتاری، توانایی تغییرات مهم رفتار افراد را دارند (ماه‌پیشانیان، ۱۳۸۹: ۸۱).

امروزه فضای مجازی (سایبر) می‌تواند بر نوع شکل‌دهی افکار عمومی موثر بوده و روندهای سیاسی و اجتماعی هر جامعه را به سمت‌وسویی خاص هدایت کند. بطور کلی، فضای مجازی با ظرفیت‌های خاص خود، این قابلیت را دارد که به منبعی مهم برای تهدید علیه امنیت ملی کشورها در عرصه‌ی جنگ نرم تبدیل شود. تبادل افکار در دنیای مجازی، میدان نبرد و مخالفت را به وسعت ذهن مخاطبان گسترش داده است و بوسیله همین فراگیری، تأثیرگذاری قوی بر عقاید، افکار و احساسات مردم، می‌تواند رفتار گروه‌های موردنظر را برای اهداف و منافع تعیین شده موردنظر بسیج و همراه سازد. فضای مجازی (سایبر) جغرافیای جنگ را گسترش داده است؛ به بیان روشن‌تر، صحنه جنگ دیگر محدود به میداین نزاع و درگیری نیست؛ بلکه مردمی که تصاویر زنده جریان نبرد را از گیرنده‌های خود دریافت می‌کنند، به نوعی خود را در همان فضا احساس می‌کنند. سربازان مجازی در جنگ نرم همچون: (فیسبوک، توئیتر، یوتیوب، فرندفید و پادکسترا) فایل‌های صوتی و تصویری منتشر شده در اینترنت نیز به نوعی در این اثرگذاری سهیم هستند.

۶۱ افزون بر تأثیرگذاری بر فرهنگ در الگوی مدرن امنیت، رسانه‌ها با متحول کردن باورها، ارزش‌ها، اعتقادات، تصویرها، ادراک‌ها و ذهنیت‌های جامعه، زمینه را برای اقلان و پذیرش فراهم می‌کنند. این وضعیت باعث شده است پیام‌ها، نمادها، اخبار و اطلاعات اهمیت ویژه‌ای پیدا کنند. رسانه‌ها نه تنها واقعیت، بلکه مهمتر از آن ادراک مردم از واقعیت را تغییر می‌دهند. این قدرت رسانه‌ای به قدری است که برخی از متفکران معتقدند رسانه‌ها حاکمیت و قدرت تعیین سرنوشت انسان‌ها را از آنان سلب کرده و در اختیار خود گرفته‌اند و بر اندیشه، ادراک و احساس افراد مسلط شده‌اند (دهشیری، ۱۳۸۰، ۳۷). همچنین رسانه‌ها در عصر اطلاعات مهمترین سهم را در پوشش خبری رخدادها و تأثیرگذاری بر افکار عمومی دارند. انواع رسانه‌های مکتوب، صوتی و تصویری، اینترنتی و دیجیتال می‌توانند در شکل‌دهی افکار عمومی موثر باشند و سیر سیاسی و اجتماعی هر جامعه را به سمت و سوی خاصی هدایت کنند. در کل رسانه‌ها با ظرفیت‌های خاص خود، می‌توانند به منبعی مهم برای تهدید امنیت ملی کشورها، به ویژه در عرصه جنگ نرم، تبدیل شوند.

رسانه‌های خارجی که مهمترین ابزار آن اینترنت است، تأثیرات شگرفی بر مخاطبان دارند. در کنار آن، رسانه‌های نوین یا آن چه امروزه شبکه‌های اجتماعی مجازی نامیده می‌شوند، توانسته‌اند در قدرت ملی، همبستگی یا واگرایی شهروندان و نیز ابعاد روانی اجتماع (جنگ نرم)، بعد جدیدی از جنگ نرم یا مجازی را در صحنه روابط بین‌الملل پدید آورند که ماهیتی بسیار مخرب‌تر و سخت‌تر از جنگ‌های واقعی دارند؛ برای

مثال، امروزه شبکه‌های اجتماعی اینترنتی مانند فیسبوک، توئیتر و فرندفید از محبوب‌ترین و پرکاربردترین شبکه‌ها در سطح جهان به شمار می‌روند و نقش بسیار مهمی در تقویت هویت‌های غیرخودی و ضدخودی ایفا می‌کنند (صادقی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۳۲).

امروزه تهدیدها به سمت تهدیدهای نرم سوق یافته است. تهدیدهای نرم به دلیل کم‌هزینه‌تر بودن، تاثیر بر عوامل نرم‌افزارانه حوزه اقتدار ملی، استفاده نکردن از روش‌های خشونت‌آمیز و ... بیش از پیش مورد توجه قدرت‌ها قرار گرفته است. این تهدیدها در فضای مجازی از سوی ۵ گروه اعمال می‌شود.

- عوامل خارجی؛

- جنایتکاران عوامل و گروه‌های جنایی؛

- تروریست‌ها و گروه‌های افراطی؛

- هکرها و کارمندان و نیروهای داخلی (ناراضی).

اما در جهان امروز و در عصر جهانی شدن به وسیله تغییرات تکنولوژی، مفاهیم زیر دستخوش تغییر و تحول شده‌اند. در شرایط نوین، ویژگی تهدیدات به شرح زیر است:

- اکثر تهدیدات، دولت‌محور نیستند (این قبیل مخاطرات از عوامل و بازیگران ملی یا فراملی نشأت می‌گیرد)

۶۲ - این چالش‌ها فضای جغرافیایی خاصی ندارند و تهدیدات متنوع، چندسویه و چندجهتی است

- تهدیدات در سه سطح جهانی، منطقه‌ای و محلی، قابل بررسی است.

این تهدیدات را نمی‌توان تنها با اتکا به سیاست‌های دفاعی سنتی، مدیریت کرد و مدیریت موثر، مستلزم طیفی از رهیافت‌های غیرنظامی است. مسلماً ترسیم یک گفتمان امنیتی، خارج از مدار و حریم مفاهیمی چون قدرت، منافع، اهداف، مصالح، ارزش‌ها و ... دور از دسترس است و به نظر می‌رسد لازم باشد در فضای مجازی این رویکردها مورد نقد و بررسی قرار گیرد (همان، ۱۳۶).

با پیدایش فناوری‌های نوین رسانه‌ای، دولتمردان دیگر نمی‌توانند بطور کامل و همچون گذشته از تماس رهبران و مردم با هم و نیز تبادل اندیشه‌ها میان آنان جلوگیری کنند. شاید بتوان گفت تبادل اندیشه‌ها در دنیای مجازی، میدان نبرد و مخالفت را به وسعت ذهن مخاطبان گسترش داده است. فناوری‌های نوین رسانه‌ای نه تنها بر صفحه‌های نمایش تلویزیون، رایانه، سینما، و نیز رادیو، تلفن‌های ثابت و همراه نقش بسته، بلکه به واسطه آنها به اتاق‌های نشیمن همه شهروندان راه یافته‌اند، بگونه‌ای که از قدرت بازدارندگی حاکمیت و حاکمان بگونه موثری کاسته‌اند و همچون پاتکی بر تاکتیک‌های آنها عمل می‌کنند. همچنین رسانه‌ها در کنار انتقال پیام می‌توانند جنگ و حوادث جنگی (انقلاب‌ها) را بگونه‌ای به تصویر بکشند و به مخاطبان منتقل کنند که نقش مهمی در بسیج توده‌ها علیه نظام حاکم داشته باشند؛ به عبارتی با تأثیرگذاری قوی بر عقیده‌ها،

اندیشه‌ها و احساس‌های مردم، می‌توانند رفتار گروه‌های موردنظر (مخاطبان) را برای اهداف و منافع تعیین شده (موردنظر) بسیج کنند. در عصر ارتباطات، رسانه‌های نوین جغرافیای جنگ را گسترش داده‌اند. به بیان روشن‌تر، صحنه جنگ دیگر محدود به میدان‌های درگیری نیست، بلکه مردمی که تصویرهای زنده نبرد را در گیرنده‌های خود می‌بینند به نوعی خود را در همان فضا احساس می‌کنند. رسانه‌ها می‌توانند تصویرها، اخبار، گزارش‌ها و مصاحبه‌هایی را گزینش و پخش کنند که افکار عمومی و بین‌المللی را به سمت و سوی دلخواه خود هدایت کند و حتی سهمی به مراتب بیش از آنچه تاکنون بیان شده است یابند (نجات‌پور و دیگران، ۱۳۹۳: ۹۱-۹۲).

۵- رابطه رسانه و سیاست

سیاست با هر تعریفی در تعامل با اطلاعات و رسانه‌های ارتباطی خواهد بود. چپستی و چگونگی فرآیندها و ساخت‌های سیاسی تحت تأثیر ارتباطات و اطلاعات و فناوری‌های مربوط به آن است و نیز بر آنها تأثیر می‌گذارد. ایجاد حکومت‌های نوین و ظهور دولت-ملت را تا حدودی نتیجه گسترش صنعت چاپ و خلق جماعت‌های کتابخوان می‌دانند؛ درحالی‌که نظام ارتباط شفاهی و رودررو می‌توانست از نظر جغرافیایی و جمعیتی به پیدایش نظام سیاسی محدود انجامد. یک‌سویه یا دوسویگی فرآیند ارتباطات در هرم قدرت نیز ۶۳ به ترتیب با ایجاد و فعالیت حکومت آمرانه یا دموکراتیک تناسب تام دارد. حکومت‌ها نیز با بهره‌گیری از فناوری‌های ارتباطی، پایه‌های حاکمیت خویش را استوار می‌کردند و مشروعیت حاکمان و سیاست‌هایشان را در افکار عمومی شهروندان محک می‌زدند. بطور خلاصه، سیاست و حکومت از نظر محدوده وجودی و نوع عملکرد خود وابسته به نظام ارتباطی و فناوری‌ها و سازمان‌های رسانه‌ای موجود است (ابوالحسنی و بابایی، ۱۳۹۱: ۴). رسانه‌ها به غایت گوناگون‌اند. روابط آنها با سیاست و ایدئولوژی، بسیار پیچیده و غیرمستقیم است. به نظر می‌رسد رابطه‌های دوسویه بین مخاطبان و رسانه‌ها برقرار است تا تأثیری واقعی از پیام‌ها بر مخاطبان برجای ماند. هرچند در برخی از موارد ممکن است این رابطه قدری از تعادل فاصله گیرد و تبادلی نامتقارن میان رسانه و مخاطب پدید آید، در اصل باید تعادل در این بین رعایت شود. البته اغلب، مخاطبان پیام‌ها را دستکاری و از شکل اصلی خود خارج می‌کنند. دستکاری کردن پیام یکی از آفت‌های موجود در این رابطه دوسویه میان رسانه و مخاطب است که ممکن است به مسئله‌ای خطرناک تبدیل شود. البته وقوع چنین مسائلی در این عرصه عظیم و پرپیچ‌وخم، چندان دور از ذهن به نظر نمی‌رسد و باید در همه حال، سازوکارهایی برای آنها اندیشیده شود. اهمیت اندیشیدن به این موضوع زمانی آشکار می‌شود که دریابیم سردمداران رسانه به آن بسیار توجه می‌کنند.

در کل می‌توان اینگونه بیان کرد که رسانه‌ها ریشه در جامعه دارند. تعامل آنها با فرآیند سیاسی، بسیار نامعین و نامعلوم است و دائم به پس‌زمینه‌ها، راهبردهای کنشگران سیاسی و تعامل میان ویژگی‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی وابسته است. در اینجا بیشتر در پی بیان این موضوع هستیم که رسانه‌های الکترونیک جایگاه حیاتی و بسیار مهمی در سیاست دوران معاصر دارند. گسترش به شدت فرآیندهای رسانه‌های نوین سبب شده است اطلاعات و مسائل سیاسی، اساساً در نهاد و حوزه رسانه‌ها نمایان شوند، بگونه‌ای که گاه احساس می‌شود بیرون از دنیای رسانه‌ها فقط حاشیه‌هایی از سیاست را می‌توان یافت، اما نکته مهم این است که در چنین وضعیتی، تولیدات رسانه‌ها را خود آنها مشخص نمی‌کنند، بلکه یک فرآیند اجتماعی-سیاسی باز و غیرقطعی وجود دارد که منطبق سیاست را در چهارچوب رسانه‌های الکترونیک بازنمایی می‌کند؛ هرچند رسانه‌ها نیز اغلب، به دلیل وجود پیچیدگی‌های سیاسی، باید مانند سیاست، تغییر چهره دهند تا هماهنگی لازم میان این دو نهاد برقرار شود (نجات‌پور و دیگران، پیشین: ۹۳). بنابراین مشخص است که رسانه‌ها اصولاً بر ماهیت نهادهای اجتماعی و سیاسی تأثیر گذارند و تشخیص مرز رابطه‌های که میان سیاست، رسانه‌ها و مردم وجود دارند دشوار است. از اوایل دهه ۱۹۷۰م، فناوری‌های نوین اطلاعاتی، آسیب‌پذیری دولت‌ها را افزایش داده است و جامعه شبکه‌ای ممکن است حیات کشورها را تهدید کند؛ زیرا اینترنت، افراد و گروه‌ها را از نقاط گوناگون دنیا به هم وصل و اطلاعات را میان آنها رد و بدل می‌کند. این اطلاعات ممکن است حاکمیت و امنیت نظام سیاسی را تهدید کند؛ البته فقط اینترنت پدیده خطرناک برای دولت‌ها نبوده است. تجربه‌های پیشین نشان دهنده حساسیت کشورها و دولت‌ها نسبت به عملکرد رادیو و تلویزیون است. جامعه اطلاعات جهانی تا حد زیادی مفهوم امنیت را تغییر داده و این تغییر همانا پدید آوردن نوعی فضای مجازی تهدید برای بیشتر کشورهاست (Eriksson & Gialomoll, 2007: 3). ژان بودریا، با طرح مفهوم «ابر واقعی» بر آن است که در این شرایط، امر غیرواقعی بیش از خود واقعیت، واقعی است؛ یعنی واقعی‌تی که به شکل مصنوعی تولید شده واقعی‌تر از واقعی است. در واقع بودریا نشان می‌دهد که چگونه نشانه‌ها و تصویرها همچون سازوکارهای نظارت بر فرهنگ معاصر عمل می‌کنند (مشیرزاده، ۱۳۸۵: ۵۶).

۶- جریان‌های رسانه‌ای گروه داعش

داعش با استفاده از رسانه، سه جریان عمده را دنبال می‌کند؛ از سویی با نمایش و انتشار جنایت‌ها و اقدامات وحشیانه خود در فضای رسانه‌ای و به ویژه اینترنت و شبکه‌های مجازی، به دنبال ترس و دلهره انداختن در دل مردم است و از سوی دیگر با انتشار و پخش پیشروی‌ها و فتوحات خود در فضای وب، مردم را از عمده فعالیت‌های خود باخبر می‌کند. سومین جریان رسانه‌ای داعش، انتشار و نمایش برخی صحنه‌های انسان-دوستانه است که در تعارض کامل با جریان اول قرار می‌گیرد. داعش می‌کوشد با این رفتار دوگانه و پر از

تناقض، از سویی قدرت‌نمایی کند و از سوی دیگر، در میان مردم جهان به محبوبیت نسبی دست یابد داعش همچنین برای جذب نیروی بیشتر، یک بازی ویدیویی ساخته که در آن هدف بازیگر، نابودی نیروهای عراقی و آمریکایی است. این بازی ویدیویی که به سبک بازی‌های معروف (GTA) طراحی شده، تمامی تاکتیک‌ها و روش‌های جنایت‌کارانه‌ای را در برمی‌گیرد که داعش علیه مخالفان‌اش بکار گرفته است. در این بازی، صدای اعضای داعش شنیده می‌شود که تکیه کلام‌شان فریاد «اله‌اکبر» است و در عین حال، مخالفان خود را سلاخی می‌کنند و سر می‌برند! همچنین مفاهیم به اصطلاح جهاد و ایثار در سراسر بازی، حاکم است. داعشی‌ها به تازگی یک نرم‌افزار موبایل با نام «فجرالبشائر» تولید کردند. این برنامه به زبان عربی است و قابلیت نصب بر گوشی‌های هوشمند و سیستم عامل اندروید را دارد. این نرم‌افزار به صورت خودکار کاربر را از آخرین اخبار مربوط به داعش آگاه می‌کند. همچنین افراد با استفاده از آن می‌توانند سیستم «آنتی اسپم توییتر» را دور بزنند و انبوه اطلاعات را برای کاربران دیگر بفرستند (نجات‌پور و دیگران، پیشین: ۹۶).

از ابتدای شکل‌گیری و حضور داعش در سوریه، هدف‌های این گروه با استفاده از رسانه پایه‌گذاری شده است. در واقع این گروهک سه جریان عمده را دنبال می‌کند.

- از سویی با نمایش و انتشار جنایات و اقدامات وحشیانه خود در فضای رسانه‌ای و به ویژه اینترنت و شبکه‌های مجازی، در تلاش برای ترس و دلهره انداختن در دل مردم بوده است

- از سوی دیگر با انتشار و پخش پیشروی‌ها و فتوحات خود در فضای وب، مردم را از عمده فعالیت‌های خود باخبر می‌کند

- انتشار و نمایش برخی صحنه‌های انسان‌دوستانه که در تعارض کامل با جریان اول قرار می‌گیرد.

از رویکردهای دیگر تروریست‌های داعشی است (استراتژی رسانه‌ای داعش، تبیان). به هر صورت داعش می‌کوشد از عملیات‌های نظامی‌اش به صورت کامل فیلم بردارد تا این فیلم‌ها را با تدوین حرف‌ها در اینترنت منتشر کند. انتشار فیلم‌های عملیات‌های بزرگ و موفق داعش در عراق و سوریه، که با سرودهای جهادی همراه است، جذابیت دارد (صابر، ۱۳۹۳).

استفاده از مساجد بعنوان بلندگوی تبلیغاتی در مناطق فاقد اینترنت: در کنار این موارد داعش از مساجد نیز بعنوان یکی از مهمترین ابزار تبلیغاتی برای پاسخ به اتهامات وارده و انتشار برخی اطلاعات خاص در مناطق فاقد اینترنت و شبکه‌های تلویزیونی استفاده کرد.

بازی ویدئویی تولید داعش: داعش یک بازی ویدئویی ساخت که در آن هدف بازیگر نابودی نیروهای عراقی و آمریکایی است و به سبک بازی‌های معروف (GTA) طراحی شده است و در آن تمام تاکتیک‌های جنایتکارانه داعش علیه مخالفان استفاده شده است.

نرم‌افزار موبایلی داعش: گروه تروریستی داعش یک نرم‌افزار موبایل به نام «فجرالبشائر» تولید کرد که به زبان عربی است و قابلیت نصب بر روی گوشی‌های هوشمند و سیستم عامل اندروید را دارد و به صورت خودکار، جدیدترین اخبار مربوط به داعش را در اختیار کاربران قرار می‌دهد. علاوه بر این با استفاده از این نرم‌افزار امکان دور زدن سیستم آنتی اسپم توئیتر وجود دارد و امکان فرستادن حجم انبوه اطلاعات برای دیگران نیز فراهم است.

حمایت عربستان از فعالیت رسانه‌ای داعش: عربستان برای کمک به فعالیت رسانه‌ای داعش، تعدادی از کارشناسان و متخصصان راه‌اندازی شبکه‌های تلویزیونی خود را عازم موصل کرد به اضافه اینکه همانطور که قبلاً گفته شد مدیریت موسسه رسانه‌ای داعش به نام فرقان را یک سعودی برعهده دارد.

۷- راهکارهای مقابله با تروریسم

گروه‌های تکفیری تروریستی را می‌توان مهم‌ترین دغدغه امنیتی جامعه بین‌المللی تلقی کرد، اما چه اقداماتی برای مقابله با آن می‌توان انجام داد:

توافق بر روی معنای تروریسم: یکی از نخستین اقداماتی که به نظر می‌رسد برای مقابله با پدیده تروریسم تکفیری صورت گیرد، به توافق رسیدن به روی معنایی از تروریسم و اقدامات تروریستی است. در حقوق بین‌الملل معاصر تروریسم به هر نوع فعالیت سازمان‌یافته مخفیانه‌ای اطلاق می‌شود که شامل بکارگیری خشونت در هر شکلی مثل صدمه فیزیکی یا تهدید نسبت به حیات انسان‌ها بوده و به گروهی که هدف‌شان ایجاد ترس و وحشت است، مرتبط می‌باشد.

هرچند با اینکه هیچ توافق کلی روی تعریف واحد از تروریسم وجود ندارد، ولی به نظر می‌رسد محورهای اصلی تروریسم عبارتند از: اولاً، تروریسم یک پدیده کاملاً سیاسی است؛ ثانیاً، تروریسم همراه با خشونت یا تهدید به خشونت است؛ ثالثاً، تروریسم دارای عقلانیت سودمحور است؛ رابعاً، تروریسم یک پدیده معنادار و حامل پیامی است. معنا یا پیام آن این است که یک تروریست در طرح خواسته‌های خود و در رسیدن به هدف خود و در رساندن مقصود و منظور خود به طرف‌های مقابل (که عمدتاً دولت‌ها هستند) به دلیل شرایط حاکم بر وضعیت موجود از راه‌هایی غیر از ترور از جمله گفتگو و مذاکره در مانده است و به نظر خودش به منظور حفظ بقاء خودش به آخرین راه‌حل یعنی ترور دست زده است.

اتخاذ رویکرد یکپارچه بین‌المللی در مبارزه با تروریسم تکفیری: جامعه جهانی برای مقابله موثر با پدیده تروریسم تکفیری نیازمند همکاری در سطح بین‌المللی است، زیرا دیگر تروریسم تکفیری یک موضوع ملی و داخلی صرف محسوب نمی‌شود. بنابراین از آنجائیکه تروریسم تکفیری یک پدیده بین‌المللی است نیازمند واکنش چند ملیتی است. در اینجا دشمن یک کشور مشخص یا یک نیروی نظامی قابل تعریف نیست بلکه

شبکه سایه‌ای از اشخاص و گروه‌هاست که در کشورهای متعددی استقرار دارند. اگر جامعه بین‌المللی خواست مشترکی داشته باشد، تروریسم تکفیری به زانو در می‌آید و اگر این اراده شکل نگیرد این شکست نیز هرگز تحقق نمی‌یابد.

با وجود آنکه تروریسم تکفیری پدیده جدیدی نوظهوری نیست، تاکنون امنیت و حیات بی‌گناهان بی‌شماری توسط این تروریست‌ها سلب یا تهدید شده است. امروزه تروریسم یکی از مباحث بحث‌انگیز بین‌المللی، منطقه‌ای و داخلی کشورها می‌باشد اقدامات تروریستی تکفیری بعنوان جرم شناخته شود.

پذیرش صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی: تمامی کنوانسیون‌های ضد تروریسم، ضمن دارا بودن مبنای حقوقی مستحکم جهت اقدام علیه اعمال تروریستی، با ایجاد یک سیستم اجرایی موثر، زمینه اعمال مجازات را نسبت به مجرمان فراهم آورده‌اند (کوشا و نامیان، ۱۳۸۷: ۲۴۷). یکی از ابزارهای مهم حقوق بین‌الملل، دیوان کیفری بین‌المللی است که برای رسیدگی بهترین ارگان می‌باشد جامعه جهانی و سازمان ملل متحد می‌توانند بطور موثری از حقوق بین‌الملل برای مبارزه و مجازات عاملان اقدامات تروریستی تکفیری استفاده کنند. راهکار عملیاتی قاطعانه در مبارزه با تروریسم تکفیری: پیروزی در جنگ با تروریسم تکفیری تنها با استفاده از نیروی نظامی (قدرت سخت) ممکن نیست و باید از قدرت دیپلماتیک و اقتصادی، تقویت قانون، همکاری‌های سیاسی و حقوقی و اطلاعاتی - امنیتی و هر نوع وسیله دیگری یعنی استفاده از قدرت هوشمند ۶۷ در این مبارزه سود جست. این نیازمند یک راهکار عملیاتی سه مرحله‌ای است. این روند سه مرحله‌ای را برای اقدام، برای ارزیابی یک اقدام قاطعانه باید لحاظ شود. در گام نخست باید به پیشگیری دست زد (مطلبی و خان‌محمدی، پیشین: ۶۱-۶۰).

نتیجه‌گیری

استفاده گسترده تروریست‌های گروه تکفیری صهیونیستی داعش از تلگرام، یک پایگاه اجتماعی غیرانتفاعی غیرقابل نفوذ برای مکاتبات خود که یک پایگاه پیام‌رسان اجتماعی غیرانتفاعی است که نمی‌توان از آن جاسوسی کرد، دسترسی پیدا کرده‌اند که این سرویس پیام‌رسان موسوم به تلگرام در ایمنی کامل و با سرعت پیام‌ها را منتقل می‌کند و می‌تواند در دستگاه‌های متعدد از آن استفاده کرد. تروریست‌های تندرویی که با استفاده از رسانه‌های اجتماعی به ایجاد ترس و استخدام مبارز می‌پرداختند، به یک بستر رسانه‌ای جدید دست یافته‌اند که حفظ حریم خصوصی آنها را تضمین و فایل‌هایشان را ذخیره می‌کند. از زمانی که کانال‌های تلگرام راه‌اندازی شدند، استفاده سازمان‌های تروریستی مانند داعش از این رسانه اجتماعی به شدت افزایش یافته است بگونه‌ای که اکنون بیش از نیمی از کاربران تلگرام را تروریست‌ها تشکیل می‌دهند. جالب اینجاست

که آنها حتی نرم‌افزار هم تولید کرده‌اند. این نرم‌افزار بر گوشی‌های همراه نصب می‌شود و اطلاع سریع اعضای آن گروه و اندک حامیان آن را از آخرین اخبار و جنایت‌های گروه تروریستی داعش ممکن می‌کند. فیلم‌ها و تصویرهایی که آنها از جنایت‌های خود نمایش می‌دهند به صورت حرفه‌ای تهیه می‌شوند و همچنین با کیفیت‌های عالی در دسترس قرار می‌گیرند. داعش معمولاً شرح عملیات‌هایی را که در سوریه و عراق انجام می‌دهد با جزئیات آن، در ویدئوهایش نشان می‌دهد. این گروه تصویر قتل‌عام‌های دسته‌جمعی تا سر بردن قربانی‌ها و به صلیب کشاندن آنها و اعدام‌ها و جنایت‌های دیگر خود را با بهترین کیفیت صدا و تصویر و استفاده از امکانات تصویربرداری و تدوین حرفه‌ای در فضای مجازی پخش می‌کند. این فیلم‌ها نشان می‌دهد که داعش از امکانات سخت‌افزاری مناسب و حرفه‌ای استفاده می‌کند. افرادی می‌توانند این امکانات را به خدمت بگیرند که به خوبی با آنها آشنا باشند و طریقه استفاده از آنها را بدانند؛ بنابراین این گروه را عده‌ای که در زمینه فیلمبرداری و تدوین و تبلیغات رسانه‌ای کارآمدند همراهی می‌کنند. همچنین به این نکته نیز باید توجه کرد که آنها فیلم‌ها و ویدئوهای خود را به زبان انگلیسی یا با زیرنویس زبان‌های دیگر منتشر می‌کنند تا پیام‌های ارسالی‌شان مخاطبان بیشتری داشته باشد. در همان حال که آنها با پخش جنایت‌های وحشیانه خود می‌کوشند در دل مردم ترس و وحشت اندازند، هدف دیگری را نیز توأمان دنبال می‌کنند و آن فریب افکار عمومی از طریق ارائه تصویری مثبت از چهره خود است. در این زمینه تصویرهایی از غذا دادن ۶۸ اعضای داعش به حیوانات منتشر می‌شود یا فیلم‌هایی پخش می‌گردد که آنها را در حال خوردن شکلات و امثال آن نشان می‌دهد. داعش با این کار می‌کوشد تصویری مطلوب از خود نشان دهد تا همزمان مخاطب هم از آنها به دلیل جنایت‌هایشان بترسد و هم آنها را دوست داشته باشد. در واقع داعش خواهان آن است که با نشان دادن خود غیرحقیقی در فضای مجازی، با استفاده از شگردهای رسانه‌ای و روانی، در نظر عده‌ای جذاب به شمار آید و بدین وسیله نیرو جذب کند. گروه‌های اجتماعی سرکوب شده یا ارضا نشده در فضای کنونی، به فضای آرمان‌شهری گرایش می‌یابند که تصور می‌کنند گروه‌های تروریستی همچون داعش ساخته‌اند. آنها برای همکاری با این گروه به راحتی با اعضای داعش ارتباط برقرار می‌کنند و از قلب اروپا به مناطق زیر سیطره آنان می‌روند.

در پایان باید گفت که حضور داعش در عراق و سوریه در درازمدت ممکن است دغدغه‌ای اساسی برای امنیت ملی ایران به شمار آید. در همین زمینه، شناخت و پیگیری ماهیت جریان تکفیری داعش از نظر منافع حیاتی و امنیت ملی برای ایران اهمیت بسیار دارد. ایران باید به دقت تحولات گروه‌های جهادی در عراق و شام را رصد کند. این تحولات به دلیل اتحاد تاریخی اخوان‌المسلمین با سلفی‌ها توانسته است پوششی اساسی در میان جنبش‌های منطقه خلق کند. افزون بر آن، جریان‌های سلفی سوریه نیز نشان داده‌اند که برای رسیدن به قدرت و غلبه بر «دگر» خود، یعنی شیعه و سرکوب و طرد آن حاضرند با «دگر» اصلی خود، یعنی غرب،

یا به تعبیری «صلیبیون» به شکلی گسترده همکاری کنند. در پایان گفتنی است که گفتمان نفوسلفی با جولان در عرصه فضای مجازی و با گسترش و بسط نفوذ خود در میان جوانان اروپایی و ایجاد پایگاه‌های آموزشی در سوریه، عراق، یمن، سومالی، پاکستان و ...، تهدیدی اساسی علیه امنیت منطقه و نیز امنیت بین‌المللی به شمار می‌آید.

فهرست منابع

فارسی:

- ۱- ابوالحسنی، رحیم و بابایی، محمد (۱۳۹۱)، «رویکردی نظری به رابطه رسانه و سیاست»، فصلنامه سیاست، دوره ۴۲، ش ۲.
- ۲- دردریان، جیمز (۱۳۸۲)، گفتمان تروریستی: نشانه‌ها، دولت‌ها و نظام‌های خشونت سیاسی جهانی، مترجم: وحید بزرگی، تهران: انتشارات ققنوس.
- ۳- دهشیری، محمدرضا (۱۳۸۰)، نقش رسانه‌ها در عرصه سیاست خارجی در عصر جهانی شدن، جهانی شدن رسانه‌ها، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۴- شاه‌علی، احمدرضا و موحدیان، احسان (۱۳۹۱)، «تروریسم دولتی در فضای مجازی و راهکارهای مقابله با آن»، فصلنامه رسانه، س ۲۳، ش ۲.
- ۵- صابر، محسن (۱۳۹۳)، «داعش چگونه روی موج‌سازی رسانه‌های پیشروی کرد؟ وقتی رسانه بستر ترور و خشونت می‌شود»، روزنامه خراسان، کد: ۴۱۸۹۸.
- ۶- صادقی، علی و دیگران (۱۳۹۴)، «فضای مجازی (سایبر) امنیت و تهدید در عصر اطلاعات»، فصلنامه دانش انتظامی فارس، س ۲، ش ۴.
- ۷- علی بابایی، غلامرضا (۱۳۸۴)، فرهنگ سیاسی آرش، تهران: نشر آشیان.
- ۸- کوشا، جعفر و نامیان، پیمان (۱۳۸۷)، «جایگاه اعمال تروریستی در پرتو حقوق بین‌الملل کیفری»، فصلنامه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره ۳۸، ش ۳.
- ۹- ماه‌پیشانیان، مهسا (۱۳۸۹)، جنگ نرم در فضای رسانه و سایبر، تهران: انتشارات علیاء.
- ۱۰- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۵)، تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، تهران: انتشارات سمت.
- ۱۱- مطلبی، مسعود و دیگران (۱۳۹۵)، «تروریسم از منظر بنیادگرایان اسلامی رادیکال و فقه سیاسی شیعه؛ با نگاهی به عملیات‌های استشهادی»، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، س ۶، ش ۴.
- ۱۲- مطلبی، مسعود و خان‌محمدی، علیرضا (۱۳۹۴)، «راهکارهای مقابله با پدیده تروریسم تکفیری در منطقه خاورمیانه»، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی، س ۶، ش ۲۵.

۱۳- نجات‌پور، محمد و دیگران (۱۳۹۳)، «پدیده داعش و شگردهای رسانه‌ای»، فصلنامه مطالعات رسانه و امت، س ۱، ش ۱.

لاتین:

14- Baldi, Stefano & Gelbstein, Eduardo and Kurbalija, Jovan (2003). Hacktivism, cyber-terrorism and cyber war: the activities of the uncivil society in cyberspace. Geneva. Diplo Foundation.

15- Eriksson, Johan and Giampiero Gialomoll (2007). International Relation and Society in the Digital Ages. New York.

16- Schmid, Alex P (1993). The response problem as a definition problem, In: Western response to terrorism. Alex Schmid and Ronald D. Crelinsten. London: Frank Cass & Co. Ltd.

17- www.marifat.nashriyat.ir.

